

Π.3.2.1 Εκπαιδευτικά σενάρια και μαθησιακές δραστηριότητες,
σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές, που αντιστοιχούν σε
30 διδακτικές ώρες ανά τάξη

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Β΄ Λυκείου

Τίτλος:

«Το Ολοκαύτωμα στην ελληνική λογοτεχνία:

το ανείπωτο και το ανήκουστο»

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΣΑΡΜΠΑΝΗ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Θεσσαλονίκη 2014

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» MIS 296579 (κωδ. 5.175), - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι.Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π.3.2.1. Εκπαιδευτικά σενάρια και μαθησιακές δραστηριότητες, σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές, που αντιστοιχούν σε 30 διδακτικές ώρες ανά τάξη.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Υπεύθυνος υπο-ομάδας εργασίας λογοτεχνίας: Βασίλης Βασιλειάδης

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμασούνα 1 – Πλατεία Σκρά Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 459101, Φαξ: 2310 459107, e-mail: centre@komvos.edu.gr

Α. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Τίτλος

Το Ολοκαύτωμα στην ελληνική λογοτεχνία: το ανείπωτο και το ανήκουστο.

Δημιουργός

Παρασκευή Σαρμπάνη

Διδακτικό αντικείμενο

Νεοελληνική λογοτεχνία

(Προτεινόμενη) Τάξη

Β΄ τάξη

Χρονολογία

Μάιος 2014

Διδακτική/θεματική ενότητα

—

Διαθεματικό

Ναι

Εμπλεκόμενα γνωστικά αντικείμενα

III. Ημιτυπικές και άτυπες διαδικασίες εκπαίδευσης

Σχολικές γιορτές

Χρονική διάρκεια

8 ώρες

Χώρος

I. Φυσικός χώρος:

Εντός σχολείου: αίθουσα διδασκαλίας, εργαστήριο πληροφορικής.

II. Εικονικός χώρος: Wiki.

Προϋποθέσεις υλοποίησης για δάσκαλο και μαθητή

Απαραίτητο είναι να υπάρχει στο σχολείο εργαστήριο με προβολικό μηχάνημα και ηλεκτρονικούς υπολογιστές ανάλογους με τον αριθμό των ομάδων, καθώς και σύνδεση στο διαδίκτυο και εγκατεστημένες τις συνήθεις εφαρμογές «γραφείου». Το εργαστήριο θα μας χρειαστεί σε όλες τις φάσεις της εργασίας μας.

Εφόσον οι ομάδες θα χρησιμοποιήσουν Wiki και γενικότερα το διαδίκτυο ως μέσα πρακτικής γραμματισμού, καλό είναι να υπάρχει μια σχετική εξοικείωση τόσο των μαθητών όσο και του διδάσκοντα. Κάποιες από τις σελίδες οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν στη Γ' φάση του σεναρίου είναι αγγλόφωνες: θα χρειαστεί οι μαθητές να κάνουν σε αυτές όμως κυρίως αναζήτηση για οπτικό υλικό, οπότε δε θεωρούμε ότι χρειάζεται να έχουν κατακτήσει στο μάθημα της αγγλικής γλώσσας κάτι περισσότερο από βασικές γνώσεις.

Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να αισθάνεται άνετα τόσο με την τεχνική πλευρά του σεναρίου, μιας και αυτός είναι που θα κατασκευάσει και θα διαχειρίζεται το Wiki, εντός του οποίου θα εργαστούν οι μαθητές, όσο και με την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, μιας και βάσει αυτής θα εξελιχθεί το σενάριο.

Σχετική εξοικείωση με τον ομαδοσυνεργατικό τρόπο διδασκαλίας καλό θα ήταν να διαθέτουν και οι μαθητές. Εντούτοις θεωρούμε πως η εξοικείωση αυτή αποκτιέται μόνο μέσω της πράξης: οι μαθητές θα αποκτήσουν εξοικείωση με την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία μόνο αν εργαστούν ομαδικά, έστω κι αν αυτό σημαίνει πως θα χρειαστεί να τροποποιηθούν κάποιοι από τους στόχους του σεναρίου. Από την άποψη αυτή λοιπόν, για μια ομάδα που δε διαθέτει σχετική εμπειρία, η γνωριμία με τον ομαδικό τρόπο εργασίας δε θα έπρεπε να περιληφθεί στις προϋποθέσεις αλλά στους στόχους.

Εφαρμογή στην τάξη

Το συγκεκριμένο σενάριο είναι πρόταση διδασκαλίας.

Το σενάριο στηρίζεται

Το σενάριο αντλεί

Η ιδέα για τις κάρτες ταυτότητας και τη διανομή τους κατά τον εορτασμό της 28^{ης} Οκτωβρίου είναι δανεισμένη από το [Μουσείο Μνήμης του Ολοκαυτώματος](#) των Η.Π.Α.

Β. ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ/ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Πρόταση του σεναρίου είναι να μελετηθεί από τους μαθητές η αποτύπωση του Ολοκαυτώματος στη νεοελληνική λογοτεχνία και να αξιοποιηθεί σχετικό υλικό για τον εορτασμό της 28^{ης} Οκτωβρίου. Στην πρώτη φάση του σεναρίου επιχειρείται να «χτίσουν γέφυρες» οι μαθητές μεταξύ της δικής τους πραγματικότητας και της ιστορικής πραγματικότητας η οποία αποτυπώνεται μέσα στα λογοτεχνικά κείμενα: με αφορμή μερικές φωτογραφίες ζητείται από τους μαθητές να ανασύρουν τυχόν γνώσεις που έχουν σχετικά με τον διωγμό των ελλήνων Εβραίων και το Ολοκαύτωμα. Κάνουμε τέλος μια μικρή αναδρομή στις πολιτικές και οικονομικές συνθήκες του Μεσοπολέμου μέσα στις οποίες οικοδομήθηκε ο χιτλερικός λόγος περί Εβραίων. Στη δεύτερη φάση του σεναρίου οι μαθητές επεξεργάζονται τα κείμενα: δουλεύουν σε ομάδες βασισμένοι σε διαφορετικά κείμενα, με δραστηριότητες πάντως που αποβλέπουν σε κοινούς στόχους, επιχειρώντας να ψηλαφήσουν τη φρίκη, να εντοπίσουν τους τρόπους με τους οποίους οικοδομείται η εικόνα των Εβραίων και να περιγράψουν την εικόνα αυτή. Στην τρίτη φάση του σεναρίου επιχειρείται η σύνδεση με τον εορτασμό της 28^{ης} Οκτωβρίου: τα παιδιά δημιουργούν υλικό για τη σχολική γιορτή, στην οποία έχουν αναλάβει να παρουσιάσουν μια μικρή αφιερωματική ενότητα, αξιοποιώντας υλικό τόσο από λογοτεχνικά όσο και από ιστορικά κείμενα.

Γ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύλληψη και θεωρητικό πλαίσιο

Το Ολοκαύτωμα αφήνει σε μόνιμη αμηχανία όσους ασχολούνται ερευνητικά μαζί του, πόσο μάλλον ένα σενάριο διδασκαλίας που επιχειρεί να μεταφέρει στην τάξη κάποιες από τις όψεις της παράνοιας και του πένθους που κλείνει το ιστορικό αυτό γεγονός. Η πραγματικότητα στην οποία αναφέρονται τα ολοκαυτωματικά κείμενα είναι τόσο ισχυρή, ώστε τείνει κάποιες στιγμές να ακυρώσει τους διδακτικούς στόχους: μπορεί ένα σενάριο να μιλήσει αποτελεσματικά για αυτό που επανειλημμένα χαρακτηρίζεται ως ανείπωτο, ανήκουστο, αδιανόητο, ασύλληπτο; Με τις σκέψεις αυτές κατά νου και σε μια συγκυρία που ο φυλετικός ρατσιστικός λόγος επανανομιμοποιείται στις συνειδήσεις πολλών ανθρώπων, στο σενάριο αυτό επιλέχθηκε να επικεντρωθούμε σε κείμενα στα οποία αποτυπώνεται η τραγική μοίρα των ελλήνων εβραίων και να συζητηθούν κάποιες όψεις της ιστορίας του ελληνικού εβραϊσμού και η οργάνωση της παρανοϊκής βιομηχανίας εξόντωσης των ναζί.

Το σενάριο όμως αυτό είναι προσανατολισμένο και προς τον εορτασμό της 28^{ης} Οκτωβρίου, με την πεποίθηση ότι, από μια γιορτή της οποίας ένας από τους βασικούς στόχους είναι ο αναστοχασμός σχετικά με τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τις συνέπειές του σε άτομα και κοινωνίες, δεν μπορεί να λείπει η αναφορά στην καταστροφή των ελλήνων Εβραίων. Τα παιδιά δεν αναλαμβάνουν απλώς να παρουσιάσουν υλικό που έχει προετοιμάσει ο εκπαιδευτικός-υπεύθυνος της γιορτής αλλά συνθέτουν οι ίδιοι το υλικό βασισμένοι στα κείμενα που επεξεργάστηκαν, δημιουργούν αυτοί τον λόγο με τον οποίο θα απευθυνθούν στους συμμαθητές τους, εκφράζουν τη δική τους εμπειρία από την επαφή με τα λογοτεχνικά κείμενα, ερμηνεύουν το ιστορικό γεγονός στη σημερινή συγκυρία.

Δ. ΣΚΕΠΤΙΚΟ-ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΤΟΥΣ

Γνώσεις για τον κόσμο, αξίες, πεποιθήσεις, πρότυπα, στάσεις ζωής

Επιδιώκεται οι μαθητές να κατανοήσουν ότι:

- Η πολιτική αυθαιρεσία και ο φασισμός χρειάζονται ως απαραίτητους συμμάχους τη σιωπή και την ανοχή μας.
- Ο αναγνώστης πρέπει να παραμένει σε εγρήγορση απέναντι σε κάθε είδους κείμενά, ώστε μέσα από τον κριτικό έλεγχο να αναδεικνύει τον λόγο τους και τις στοχεύσεις τους.
- Το παρελθόν είναι ένα πεδίο προνομιακό για τη νοηματοδότηση και την ερμηνεία του τωρινού κατεξοχήν εαυτού.
- Η κατασκευή του Άλλου είναι τρόπος κατασκευής της ταυτότητας του Εαυτού.

Γνώσεις για τη λογοτεχνία

Επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να συνειδητοποιήσουν ότι η εικόνα του κόσμου που αποτυπώνεται σε ένα κείμενο είναι μια κατασκευή του συγγραφέα του.
- Να γνωρίσουν τη λογοτεχνική αποτύπωση των Εβραίων σε κείμενα της ελληνικής λογοτεχνίας γραμμένα την επαύριον του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου.
- Να εντοπίσουν τους τρόπους με τους οποίους κατασκευάζεται η λογοτεχνική αυτή εικόνα: αποτύπωση του χρόνου, του χώρου, των ανθρώπων και των σχέσεών τους, αφηγηματικές επιλογές, ύπαρξη στερεοτύπων, αξιολογικές κρίσεις.
- Να γνωρίσουν τα χαρακτηριστικά του κειμενικού είδους των μαρτυριών: πρωτοπρόσωπη αφήγηση, οργάνωση της αφήγησης στον χρονολογικό άξονα, χρήση παρελθοντικών χρόνων, αναφορά σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο και σε συγκεκριμένα πρόσωπα, αναφορά σε ιστορικά πρόσωπα.

Γραμματισμοί

Επιδιώκεται οι μαθητές να μπορούν:

- Να αναγνωρίζουν σε ένα κείμενο στοιχεία που δανείζεται είτε από τον αναφορικό λόγο είτε από τη μυθοπλασία.
- Να αναγνωρίζουν και να σχολιάζουν τα στοιχεία που συνθέτουν τη λογοτεχνική εικόνα του Εβραίου.
- Να αντιμετωπίζουν με κριτική επίγνωση τα κείμενα που διαβάζουν ως προς την εικόνα του Άλλου που προβάλλουν.
- Να δημιουργούν κείμενα πολυτροπικά, στα οποία συνδυάζουν στοιχεία λόγου και στοιχεία εικονιστικά για τη διατύπωση νοήματος.
- Να εκμεταλλεύονται τις δυνατότητες για επικοινωνία και συνεργασία που προσφέρει το περιβάλλον του Wiki.

Διδακτικές πρακτικές

Το σενάριο εξελίσσεται με συνδυασμό διδακτικών μεθόδων. Ο κατευθυνόμενος διάλογος στην Α΄ φάση αποσκοπεί στη σύνδεση του θέματος με την εμπειρία των ίδιων των παιδιών αλλά και στη διαλεύκανση όρων και εννοιών, που θα χρησιμεύσουν στη συνέχεια της εργασίας τους, και την κατάκτηση κάποιων βασικών γνώσεων για τον Μεσοπόλεμο, χωρίς τις οποίες το Ολοκαύτωμα θα παραμείνει αποκομμένο από τη ρατσιστική ρητορική που το γέννησε. Στη Β΄ φάση, μέσα από την εργασία σε ομάδες, οι μαθητές εμπλέκονται με πιο δυναμικό τρόπο στη διαδικασία της μάθησης: μελετούν, αναζητούν, συνθέτουν, καταλήγουν σε συμπεράσματα αλλά και συζητούν και αξιολογούν. Αντίστοιχα αυτόνομο χαρακτήρα επιχειρείται να έχει η εργασία τους και κατά τη Γ΄ φάση, κατά την οποία το αποτέλεσμα της εργασίας τους δεν παραμένει στα στενά όρια της σχολικής τάξης αλλά απευθύνεται σε ολόκληρη τη σχολική κοινότητα.

Έγινε προσπάθεια ο καθοδηγητικός ρόλος του διδάσκοντα να υποχωρήσει, όσο είναι δυνατό, και να αναλάβει ο διδάσκων κατά κύριο λόγο υποστηρικτικό:

βοηθά, όταν αυτό του ζητηθεί, τους μαθητές να υπερβούν δυσκολίες σχετικές με τον χειρισμό του υλικού και τη συνεργασία εντός των ομάδων, παροτρύνει, θέτει ερωτήσεις που προωθούν την εργασία των ομάδων. Όσον αφορά τις δραστηριότητες που ανατίθενται στους μαθητές, εναλλάσσονται περισσότερο «παραδοσιακές» εργασίες, που αφορούν την ανίχνευση του θέματος του Ολοκαυτώματος στα κείμενα και τον χειρισμό του από τους συγγραφείς, και εργασίες που επιχειρούν μια πιο βιωματική προσέγγιση του φαινομένου, την παραγωγή προσωπικού λόγου από τους μαθητές, σε διάλογο όμως με τα κείμενα, κυρίως λογοτεχνικά αλλά και ιστορικά.

Ε. ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Αφετηρία

Το σενάριο αυτό ξεκίνησε από μια φράση σε ένα κείμενο, άλλο από αυτά στα οποία τελικά επικεντρώθηκε: στο έντονα αυτοαναφορικό [Maus](#) του Άρτ Σπίγκελμαν ένας επιζών του Ολοκαυτώματος αφηγείται την ιστορία του στον κομίστα γιο του, που προσπαθεί να γράψει ένα γκράφικ νόβελ για το Ολοκαύτωμα. Μια φράση, βαθιά ειρωνική και συγχρόνως βαθιά τραγική, στην τελευταία σελίδα με ακολουθούσε πολλές μέρες μετά την ανάγνωση του βιβλίου: «Ήμασταν και οι δυο ευτυχισμένοι» λέει ο επιζών πατέρας περιγράφοντας τη στιγμή κατά την οποία ξανασυναντήθηκε με τη νεκρή πια μητέρα του αφηγητή «και ζήσαμε ευτυχισμένοι έκτοτε».

Η φράση αυτή συμπυκνώνει κατά τη γνώμη μου το συλλογικό τραύμα του μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: είναι δυνατή η ευτυχία σε έναν κόσμο που βίωσε το Ολοκαύτωμα των Εβραίων και το ολοκαύτωμα της ατομικής βόμβας; Αναπόφευκτα η ερώτηση φέρνει στον νου –κι ίσως από εκεί και να γεννήθηκε– την περίφημη ρήση του Αντόρνο πως «μετά το Άουσβιτς δεν μπορεί να υπάρξει ποίηση». Αλλού ο ίδιος έχει όμως πει: «Το μέγεθος της πραγματικής συμφοράς δεν επιτρέπει τη λήθη [...]

Μόνο στην τέχνη τώρα μπορεί ο πόνος να βρει τη φωνή του, την ανακούφισή του, χωρίς να προδίδεται από αυτήν»¹.

Σήμερα, μέσα σε συνθήκες βαθιάς και πολύπλευρης κρίσης, η ανεπίτρεπτη αυτή λήθη επελαύνει, και μαζί με αυτήν αναβιώσεις του φυλετικού και ρατσιστικού λόγου στον οποίο στηρίχθηκε ο ναζισμός. Συχνά, μέσα στα σχολεία και μεταξύ των μαθητών μας η ανάμνηση του τι συνέβη αποδεικνύεται πιο αδύναμη από τα φυλετικά στερεότυπα πάνω στα οποία βασίστηκε το τι συνέβη. Με το βλέμμα εστιασμένο στο σήμερα, το σενάριο αυτό εξερευνά το τραγικό χθες του Ολοκαυτώματος έτσι όπως καταγράφηκε από έλληνες λογοτέχνες.

Σύνδεση με τα ισχύοντα στο σχολείο

Σύμφωνα με όσα ορίζονται από το [Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών](#), στόχος του μαθήματος είναι μεταξύ άλλων «να ευαισθητοποιηθεί ο μαθητής σε καίρια θέματα-προβλήματα του ανθρώπου και της κοινωνικής ζωής του» και «να ασκηθεί ο μαθητής στην ανάγνωση κειμένων, ώστε να καταστεί κατά το δυνατόν επαρκής και με κριτική συνείδηση αναγνώστης με την έφεση να εκφράζει και ο ίδιος τις δημιουργικές ή κριτικές δυνατότητές του»: και οι δύο αυτοί στόχοι θεωρούμε ότι έγινε προσπάθεια να υπηρετηθούν στο σενάριο. Το Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών επιτρέπει για την κατάκτηση των στόχων που θέτει την επιλογή έργων που δεν είναι ανθολογημένα στα σχολικά εγχειρίδια: με την οπτική αυτή έγινε εδώ η επιλογή των κειμένων.

Αξιοποίηση των ΤΠΕ

Για την υλοποίηση του σεναρίου χρησιμοποιούνται: επεξεργαστής κειμένου, διαδικτυακή εφαρμογή δημιουργίας ψηφιακού φωτογραφικού άλμπουμ ([Photobucket](#)), πρόγραμμα δημιουργίας ψηφιακής αφήγησης ([Windows Movie Maker](#)) και Wiki. Γίνεται προσπάθεια το Wiki να μην περιοριστεί σε αποθετήριο

¹ Βλ. Αμπατζοπούλου 1998: 121-122.

εργασιών αλλά να αξιοποιήσουν δυναμικότερα οι μαθητές τις δυνατότητες που προσφέρει για ασύγχρονη συνεργασία και επικοινωνία. Το παραπάνω επιχειρείται με την ελπίδα πως έτσι ο διδακτικός χώρος και χρόνος διευρύνονται, δραπετεύουν από τα όρια της σχολικής τάξης και του εργαστηρίου και η μαθησιακή διαδικασία εισδύει οργανικότερα στη ζωή των μαθητών.

Οι μαθητές για την εργασία τους επισκέπτονται διάφορους διαδικτυακούς τόπους: την ενότητα [«Λογοτεχνία και πόλεις»](#) και [«Λογοτεχνία και ιστορία»](#) των [Ψηφίδων για την Ελληνική Γλώσσα](#), τον ιστότοπο του [Μουσείου Μνήμης του Ολοκαυτώματος](#) των Η.Π.Α. και του ιδρύματος [“Yad Vashem”](#). Οι μαθητές χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ως χώρο τεκμηρίωσης και διαφύλαξης της ιστορικής μνήμης, χώρο όπου ο λόγος γενικά αλλά και η λογοτεχνία ειδικότερα συμμετέχουν στην περιγραφή και ερμηνεία του οριακού βιώματος του Ολοκαυτώματος, στη διαπραγμάτευση του ανθρώπου μαζί του.

Ως προς τη χρήση του διαδικτύου το σενάριο είναι αρκετά καθοδηγητικό: αποφασίστηκε πως δεν είναι αρκετός ο χρόνος, ώστε να ενταχθεί ως στόχος του σεναρίου και ο κριτικός γραμματισμός των μαθητών απέναντι στις διαδικτυακές πηγές. Για αυτό και κατευθύνονται προς πηγές οι οποίες δε φιλοξενούν αμφιλεγόμενο υλικό ή απόψεις. Αν όμως υπήρχε δυνατότητα να αφιερωθεί περισσότερος χρόνος, θα ήταν εξαιρετικό χρήσιμο –θα ήταν ίσως αναγκαίο– να στοχεύσει το σενάριο και στην κριτική στάση των μαθητών απέναντι στις διαδικτυακές πηγές. Ο σύγχρονος κόσμος και τα προβλήματά του συμβαίνουν στο διαδίκτυο, το οποίο έχει αναδειχθεί σε εξαιρετικά γόνιμο τόπο καλλιέργειας και διάδοσης θεωριών συνωμοσίας, στερεοτύπων, ρατσιστικού λόγου και φυλετικού μίσους. Μέσα σε αυτόν τον χώρο κινούνται, μεγαλώνουν, εκπαιδεύονται –με την ευρύτερη έννοια– οι μαθητές μας και

το σχολείο δεν έχει το δικαίωμα να μην τους προετοιμάσει για την πραγματικότητα αυτή².

Κείμενα

Λογοτεχνικά κείμενα εκτός σχολικών εγχειριδίων

- Βασιλικός, Β., «[Ο φίλος μου ο Ίννο](#)». *Οι ρεμπέτες και άλλα διηγήματα*, 69- 84. Αθήνα: Εκδ. Χιωτέλλη, 1977.
- Ζησιάδης, Λ., «[Θεσσαλονίκη, όσα θυμάμαι: μια διήγηση](#)». Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1991.
- Ιωάννου, Γ., «[Εν ταις ημέραις εκείναις](#)». *Η πρωτεύουσα των προσφύγων. Πεζογραφήματα*, 58-70. Αθήνα: Κέδρος, 1987.
- Κοκάντζης, Ν., «Τζιοκόντα». Στο *Η λογοτεχνία ως μαρτυρία-Έλληνες πεζογράφοι για τη γενοκτονία των Εβραίων*, Φρ. Αμπατζοπούλου, 209. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1995.
- Κούνιο-Αμαρίλιο, Έρ., «[Πενήντα χρόνια μετά: Αναμνήσεις μιας Σαλονικιώτισσας Εβραίας](#)». Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1995.
- Ναρ, Α., «[Επεισόδιο](#)». *Σε αναζήτηση ύφους*, 9-16. Αθήνα: Νεφέλη 1997.
- Ναρ, Α., «[Σαλονικιά, δηλαδή Σαλονικιός](#)», 55-65. Αθήνα: Νεφέλη, 1999.
- Περαχιά, Λ., «[Μαζάλ](#)». Θεσσαλονίκη 1990.
- Στάρκης, Γ., «Η έξοδος». Στο *Η λογοτεχνία ως μαρτυρία- Έλληνες πεζογράφοι για τη γενοκτονία των Εβραίων*, Φρ. Αμπατζοπούλου, 149. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1995.
- Τζιόβας, Φρ., «[Το πένθος](#)». Στο *Η λογοτεχνία ως μαρτυρία-Έλληνες πεζογράφοι για τη γενοκτονία των Εβραίων*, Φρ. Αμπατζοπούλου, 66. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1995.

² Συχνά ενδιαφέρον υλικό τεκμηρίωσης βρίσκεται σε πηγές εξαιρετικά αμφιλεγόμενες. Βλ. για παράδειγμα το προπαγανδιστικό παιδικό παραμύθι «[Το δηλητηριώδες μανιτάρι](#)», που κυκλοφορούσε στη ναζιστική Γερμανία και το οποίο φιλοξενείται σε [ιστότοπο](#) με δηλωμένες τάσεις άρνησης του Ολοκαυτώματος.

Υποστηρικτικό υλικό

Μη λογοτεχνικά κείμενα

- [Αγωγές μετά την ανάρτηση 17.500 tweets με αντισημιτικό περιεχόμενο](#), από την εφημερίδα Καθημερινή [31/05/14]

Ιστοσελίδες

- Ο ιστότοπος του [Εβραϊκού Μουσείου Θεσσαλονίκης](#)
- Ο ιστότοπος του [Εβραϊκού Μουσείου της Ελλάδας](#)
- Ο ιστότοπος του [Μουσείου Μνήμης του Ολοκαυτώματος](#) των Η.Π.Α.
- Ο ιστότοπος του ιδρύματος [Yad Vashem](#)
- Ο [ιστότοπος](#) των γερμανικών κρατικών αρχείων
- Ο ιστότοπος των [Ψηφίδων για την Ελληνική Γλώσσα](#) (ενότητα «[Λογοτεχνία και πόλεις](#)» και «[Λογοτεχνία και ιστορία](#)»)

Διδακτική πορεία/στάδια/φάσεις

Α' φάση

1 διδακτική ώρα (σχολικό εργαστήριο)

Η εφαρμογή του σεναρίου ξεκινά στο σχολικό εργαστήριο. Χωρίζομαστε σε έξι ομάδες: την ώρα αυτή δε θα υπάρξει εργασία σε ομάδες αλλά συζήτηση της ολομέλειας· εντούτοις καλό θα ήταν να ρυθμιστεί το ζήτημα της κατανομής, μιας και με τον τρόπο αυτό θα εργαστούν οι μαθητές στη συνέχεια του σεναρίου. Ο χωρισμός σε ομάδες προτείνεται με όποιον τρόπο είναι καταλληλότερος για τη συγκεκριμένη τάξη, λαμβάνοντας βέβαια υπόψη τις προτιμήσεις των ίδιων των παιδιών, δεδομένης και της φύσης του μαθήματος της λογοτεχνίας.

Μοιράζεται στους μαθητές φωτογραφία που απεικονίζει πρόσοψη μαγαζιού από την κατεχόμενη Θεσσαλονίκη του 1941 όπου αναγράφεται «Οι Εβραίοι ανεπιθύμητοι εις το κατάστημα» (βλ. συνοδευτικό φάκελο Salonica_1.jpg). Θα μπορούσε η φωτογραφία να προβληθεί σε οθόνη συνδεδεμένη με προβολικό

μηχάνημα αλλά θεωρούμε πως η φωτογραφία, με την υλικότητά της, έχει μεγαλύτερο συναισθηματικό βάρος και θα κινητοποιήσει περισσότερο ψυχικά τους μαθητές.

Ζητούμε από τους μαθητές να σχολιάσουν τη φωτογραφία βοηθώντας τους και με κατάλληλες ερωτήσεις: Πότε θεωρούν πως τραβήχτηκε η φωτογραφία; Πού υποθέτουν πως μπορεί να τραβήχτηκε;³ Τι συνέπειες πιστεύουν πως θα είχε η απαγόρευση της φωτογραφίας; Πώς θα επηρέαζε την καθημερινή ζωή, τις σχέσεις τους με τις άλλες κοινότητες της πόλης, την αυτοεικόνα τους; Ποια θα ήταν τα συναισθήματά τους; Στο πλαίσιο ποιου σχεδίου της ναζιστικής Γερμανίας τέθηκε αυτή η απαγόρευση; Γνωρίζουν άλλα μέτρα που πήραν οι ναζί σε βάρος των Εβραίων, πριν ξεκινήσει η εξόντωσή τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης; Ποιοι ήταν οι συγκεκριμένοι τρόποι με τους οποίους οι ναζί απάλειψαν τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά από τα θύματά τους: η σήμανση με το κίτρινο άστρο, η στερεότυπη απεικόνισή τους στη ναζιστική προπαγάνδα, η συγκέντρωσή τους σε συγκεκριμένες γειτονιές κάποιων πόλεων, η προοδευτική τους έξωση από κάθε τομέα της δημόσιας ζωής, αργότερα η πανομοιότυπη στολή, το τατουάζ με τον αριθμό, η υφασμάτινη κονκάρδα που δήλωνε την ομάδα στην οποία ανήκε κάθε κρατούμενος και την εθνική του καταγωγή, το κούρεμα των μαλλιών μόλις έφθαναν στο στρατόπεδο, η ορχήστρα η οποία έπαιζε στο Άουσβιτς κρατώντας τον ρυθμό στον οποίο έπρεπε να περπατούν οι κρατούμενοι. Ποια πιστεύουν πως ήταν τα συναισθήματα των μη εβραίων κατοίκων της πόλης για τις απαγορεύσεις αυτές; Πιστεύουν πως υπήρχαν κάποιοι που συμμερίζονταν το μίσος των ναζί κατακτητών; Ποιοι λόγοι πιστεύουν ότι τους έκαναν να νιώθουν έτσι; Πώς πιστεύουν ότι αντέδρασαν οι εβραίοι της πόλης; Γιατί δεν έφυγαν από την πόλη, γιατί δεν οργάνωσαν με άλλον τρόπο κάποιου είδους άμυνα; Γνωρίζουν τι συνέβη τελικά με τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης; Ενώ η

³ Εδώ αν δεν υπάρξει απάντηση από τα παιδιά, πράγμα που είναι και το πιθανότερο, μπορούμε να δώσουμε εμείς την ιστορική πληροφορία, επισημαίνοντας τη μακραίωνη και πολυπληθή παρουσία των θεσσαλονικέων Εβραίων και προσθέτοντας και τις υπόλοιπες πόλεις στις οποίες υπήρχε εβραϊκή κοινότητα

συζήτηση προχωρά, περνούν στα παιδιά οι φωτογραφίες που βρίσκονται μέσα στον συνοδευτικό φάκελο, στον υποφάκελο portraits: οι άνθρωποι για τους οποίους συζητούμε αποκτούν πρόσωπο, αποκτούν σε κάποιες περιπτώσεις και όνομα, παύουν να φέρουν τη γενικευτική ταμπέλα του Άλλου, παύουν να είναι «οι Εβραίοι», όπως τους ήθελε ο ρατσιστικός λόγος του ναζισμού, τότε αλλά και τώρα.

Στόχος της συζήτησης αυτής είναι να γίνει μια πρώτη, ιστορικής κατά βάση κατεύθυνσης, εισαγωγή στο ζήτημα που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια: θέλουμε να ενοποιηθούν σκόρπιες πληροφορίες που γνωρίζουν ήδη τα παιδιά για το Ολοκαύτωμα αλλά κυρίως να συγκεκριμενοποιηθούν οι πληροφορίες αυτές, να συνδεθούν με συγκεκριμένους τόπους, συγκεκριμένα ονόματα, να αναδειχθεί πως το Ολοκαύτωμα δεν είναι ένα παλιό, παραγραμμένο έγκλημα, που τελέσθηκε σε κάποιον απροσδιόριστο τόπο, αλλά μια φρικτή πραγματικότητα που έγινε και μέσα στη χώρα μας, σε βάρος συμπολιτών μας. Οι φωτογραφίες του φακέλου προέρχονται από τον ιστότοπο του [Εβραϊκού Μουσείου Θεσσαλονίκης](#), του [Εβραϊκού Μουσείου της Ελλάδας](#) και του [Μουσείου Μνήμης του Ολοκαυτώματος](#) και σε αρκετές περιπτώσεις συνοδεύονται από στοιχεία για την ταυτότητα και τη μοίρα των εικονιζόμενων.

Θέτουμε στη συνέχεια στα παιδιά τις εξής ερωτήσεις: πώς πιστεύουν ότι έπεισαν οι ναζί τη μεγάλη πλειοψηφία του γερμανικού λαού αλλά και ένα μέρος της κοινής γνώμης –μεγάλο ή μικρό ανάλογα με την περίπτωση– στις χώρες που κατέκτησαν; Πώς τους έπεισαν να συμμεριστούν τη ναζιστική ιδεολογία και να συμμετέχουν στα ναζιστικά εγκλήματα; Πώς παρασύρεται μια ολόκληρη κοινωνία στην παράνοια; Πιστεύετε πως προϋπήρχαν στερεότυπα για τους Εβραίους τα οποία στη συνέχεια αναζωπύρωσε η χιτλερική προπαγάνδα;

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να συζητηθούν οι όροι στερεότυπο και προπαγάνδα και να διαλευκανθούν απορίες, αν υπάρχουν: ο ψυχολογικός μηχανισμός που στήριξε τη μεθοδευμένη εξόντωση των Εβραίων δεν μπορεί να γίνει αντιληπτός χωρίς την κατανόηση από τους μαθητές αυτών των δύο βασικών εννοιών. Υποθέτουμε πως κάποιοι μαθητές ίσως αναφέρουν ως αίτιο την οικονομική κρίση

του Μεσοπολέμου, μιας και έχει συζητηθεί αρκετά τα τελευταία χρόνια ως παράγοντας που συνετέλεσε στην άνοδο του Χίτλερ, σε συνάρτηση μάλιστα και με την οικονομική κρίση την οποία βιώνει ο ευρωπαϊκός νότος και ειδικότερα η χώρα μας τα τελευταία χρόνια.

Αν δεν ακουστεί από τα παιδιά κάποια περαιτέρω ερμηνεία, προβάλλουμε στην οθόνη του προβολικού μηχανήματος τις εικόνες που περιέχονται στον φάκελο stereotupa (βλ. συγκεντρωμένες τις εικόνες με τη σειρά που προτείνουμε στον συνοδευτικό φάκελο, stereotupa.ppt): βλέπουμε φωτογραφίες από μεσαιωνικά χειρόγραφα όπου οι Εβραίοι απεικονίζονται να βεβηλώνουν την όστια, να τιμωρούνται σε καζάνια στην Κόλαση, να επιδίδονται σε [λίβελο του αίματος](#). Ζητούμε από τα παιδιά να περιγράψουν τις εικόνες αλλά είναι πιθανό να χρειαστούν βοήθεια στον αποσυμβολισμό τους.

Ζητούμε από τα παιδιά να παρατηρήσουν και τις υπόλοιπες εικόνες και να τις σχολιάσουν. Τι αφηγούνται οι εικόνες; Εκμεταλλεύονται τα μεσαιωνικά στερεότυπα που ήταν εδραιωμένα στο συλλογικό ασυνείδητο των Ευρωπαίων; Τα συνδέουν και με νέες κατηγορίες κατά των Εβραίων; Πώς μπορούμε, με δεδομένα τα ιστορικά συμφραζόμενα της μεσοπολεμικής Γερμανίας, να «διαβάσουμε» την εικόνα με τους πλούσιους Εβραίους που «πίνουν το αίμα» του γερμανού (εργάτη;); Ζητούμε επίσης από τα παιδιά να «συναναγνώσουν» την εικόνα με τις ορδές των ανέργων (στον τοίχο αναγράφεται «Ψηφίστε τον Χίτλερ») και την εικόνα με την αναρτημένη στο εβραϊκό κατάστημα ταμπέλα (όπου αναγράφεται πως ο εβραίος ιδιοκτήτης πληρώνει με μισθό κατώτερο του βασικού τους γερμανούς εργαζόμενούς του). Πώς πιστεύουν ότι θα ένιωθαν οι μη εβραίοι γερμανοί πολίτες από τον συνεχή βομβαρδισμό με τέτοιες εικόνες; Πώς θα ένιωθαν οι γερμανοί εβραίοι; Πώς απεικονίζονται οι Εβραίοι: έχουν εξατομικευμένα χαρακτηριστικά ή ανταποκρίνονται όλοι σε μια προκατασκευασμένη, στερεότυπη εικόνα; Διαπιστώνουμε λοιπόν μαζί με τα παιδιά ότι υπήρχε ένα ρεπερτόριο αρνητικών απόψεων, το οποίο θεμελιωνόταν κατεξοχήν πάνω στη θρησκευτική διαφορά και στο οποίο ανέτρεξε η χιτλερική προπαγάνδα για

να θεμελιώσει τον Εβραίο ως τον επικίνδυνο Άλλο που απειλεί την επιβίωση της γερμανικής κοινωνίας.

Παρόλο που υπάρχουν πολλά να ειπωθούν σχετικά με το ζήτημα των στερεοτύπων που επιστράτευσε ο ναζισμός για την εδραίωση μιας αρνητικής εικόνας του Εβραίου στη γερμανική κοινωνία, δε θα επιμείνουμε περισσότερο –για λόγους χρόνου αλλά και για λόγους που σχετίζονται με τους στόχους του σεναρίου. Δεν στοχεύουμε στην ερμηνεία –αν αυτή είναι δυνατή– του ναζιστικού φαινομένου, στοχεύουμε στη μελέτη της αποτύπωσης του Ολοκαυτώματος στην ελληνική λογοτεχνία και οι ιστορικές πληροφορίες μάς ενδιαφέρουν, στη φάση αυτή τουλάχιστον, στον βαθμό που θα βοηθήσουν τα παιδιά να διαβάσουν τα κείμενα και να κατανοήσουν τα τραγικά γεγονότα στα οποία αναφέρονται.

Οδεύοντας προς το τέλος της πρώτης ώρας, επιστρέφουμε στην πρώτη φωτογραφία που δόθηκε και θέτουμε στα παιδιά την εξής ερώτηση: Η φωτογραφία βρίσκεται αναρτημένη στον [ιστότοπο](#) των γερμανικών κρατικών αρχείων· γιατί πιστεύουν ότι η γερμανική κοινωνία επιθυμεί τη δημοσιοποίηση τέτοιων στοιχείων του παρελθόντος της; Πώς θα ένιωθαν οι ίδιοι, αν δημοσιοποιούνταν εγκλήματα που διαπράχθηκαν στο παρελθόν από τη δική τους πατρίδα; Ποιες αντιδράσεις πιστεύουν ότι θα υπήρχαν από την ελληνική κοινωνία; Θεωρούν πως είναι χρήσιμη για μια κοινωνία η αναμέτρηση με το παρελθόν της ή θεωρούν πως ο αναστοχασμός αυτός του παρελθόντος απογυμνώνει την έννοια της πατρίδας από τον σεβασμό που της οφείλεται; Μπορείς να αγαπάς την πατρίδα σου και να κοιτάς κατάματα το παρελθόν της; Μπορείς να αγαπάς την πατρίδα σου και να μην κοιτάς κατάματα το παρελθόν της; Όσον αφορά τα παραπάνω δε θα επιμείνουμε ιδιαίτερα κι ούτε και το σενάριο επιμένει προς την κατεύθυνση αυτή. Το ζήτημα όμως των ευθυνών ενός τμήματος της ελληνικής κοινωνίας διατρέχει κάποια από τα κείμενα και θεωρούμε πως τα ερωτήματα αυτά θα τους χρησιμεύσουν στη συνέχεια.

Ζητούμε, τέλος, να μας επιστρέψουν από τις είκοσι φωτογραφίες-πορτρέτα τις δεκαεννέα και να μείνει στα χέρια τους μόνο μια: τόσοι ήταν –αναλογικά– οι

θεσσαλονικείς Εβραίοι οι οποίοι επαναπατρίστηκαν στις εστίες τους, μιας και το 96% της προπολεμικής κοινότητας δεν επέστρεψε ποτέ από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Κλείνοντας ενημερώνουμε τα παιδιά πως τις επόμενες ώρες θα ασχοληθούμε με λογοτεχνικά κείμενα τα οποία αποτυπώνουν το ολοκαύτωμα των Εβραίων. Τελικός στόχος της εργασίας μας θα είναι –με αφορμή τη μελέτη των κειμένων αυτών αλλά και υλικού από διάφορες άλλες πηγές– να προετοιμάσουμε υλικό σχετικό με το ολοκαύτωμα των ελλήνων Εβραίων για τον εορτασμό της 28^{ης} Οκτωβρίου: τη δική μας εμπειρία, τη δική μας ανάγνωση που θα επιχειρήσουμε τις επόμενες ώρες θα τη μεταφέρουμε στην υπόλοιπη σχολική κοινότητα σε μια σύντομη, αφιερωματική ενότητα ενταγμένη στη γιορτή της 28^{ης} Οκτωβρίου.

Παραπέμπουμε τους μαθητές στο Wiki όπου βρίσκονται αναρτημένα τα προς μελέτη κείμενα· σε όσους μαθητές δεν έχουν διαδικτυακή πρόσβαση μπορούν να δοθούν και φωτοτυπημένα. Επιλέχθηκαν το σχετικό [κεφάλαιο](#) από το βιβλίο νεότερης και σύγχρονης ιστορίας της Γ' λυκείου και τα υποκεφάλαια της εισαγωγής «Η κατασκευή του 'Άλλου': περιθωριοποίηση και στεγανοποίηση» και «Το ιστορικό πλαίσιο», από το βιβλίο της Αμπατζοπούλου «[Η λογοτεχνία ως μαρτυρία](#)», όπου αποτυπώνονται τα ιστορικά συμφραζόμενα των κειμένων τα οποία ανθολογεί στη συνέχεια: τα κείμενα είναι πολύ σύντομα και κάθε άλλο παρά καλύπτουν με επάρκεια την προς συζήτηση περίοδο. Σκοπός όμως είναι να αποτυπωθεί μέρος της συζήτησης που ξεκίνησε στην τάξη, ο ιστορικός τουλάχιστον σκελετός της, ώστε να έχουν σημείο αναφορά στη συνέχεια οι μαθητές.

Παραπέμπουμε, επίσης, τους μαθητές να περιηγηθούν στις ενότητες «[Λογοτεχνία και πόλεις](#)» και «[Λογοτεχνία και ιστορία](#)» των [Ψηφίδων για την Ελληνική Γλώσσα](#). Μια σύντομη ξενάγηση στον ιστότοπο «[Λογοτεχνία και πόλεις](#)» ίσως είναι απαραίτητη για να προσανατολιστούν οι μαθητές. Αν δεν υπάρχει χρόνος – πράγμα που είναι και το πιθανότερο– δίνουμε στα παιδιά την οδηγία να χρησιμοποιήσουν στο πεδίο Αναζήτηση τις κατάλληλες λέξεις-κλειδιά, ώστε να εντοπίσουν ίχνη της εβραϊκής παρουσίας στις πόλεις που ανθολογούνται.

Εναλλακτικά, μπορούμε να τους κατευθύνουμε απευθείας στις υποενότητες «Θεσσαλονίκη» και «Ιωάννινα», όπου φιλοξενείται και το περισσότερο υλικό για τους έλληνες Εβραίους. Παροτρύνουμε τους μαθητές να διαβάσουν όσα κείμενα, λογοτεχνικά και μη, τους ελκύσουν την προσοχή, να δουν τις φωτογραφίες, να ακούσουν τα τραγούδια, να νιώσουν την προπολεμική όψη των πόλεων όπως αποτυπώνεται. Δεν περιμένουμε βέβαια πως θα εξαντλήσουν το υλικό που υπάρχει και ούτε μπορεί να είναι αυτός ο στόχος: ας χρησιμοποιήσουν όμως τη σελίδα ως έναν διαδικτυακό περίπατο, ας περιδιαβούν στις πόλεις έτσι όπως αποτυπώνονται στα αρχαιολογικά τους ίχνη, στις φωτογραφίες, στα ακούσματα που έχουν διασωθεί, στις σελίδες των λογοτεχνών που ενέπνευσαν.

Ως εργασία για το σπίτι ζητούμε από τα παιδιά να γράψουν ένα τουλάχιστον σχόλιο σε σελίδα που ανοίγεται στο Wiki για τον σκοπό αυτό. Σκοπός είναι να ξεκινήσει μια διαδικτυακή συζήτηση, όπου τα παιδιά θα καταθέσουν τι τους έκανε εντύπωση, τι ανακίνησε μέσα τους σκέψεις και συναισθήματα, θα αρχίσουν να αποκτούν δεσμούς προσωπικότερους με το θέμα που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια.

B' φάση (τέσσερις διδακτικές ώρες, σχολικό εργαστήριο)

2^η ώρα (σχολικό εργαστήριο)

Συγκεντρωνόμαστε στο σχολικό εργαστήριο και οι μαθητές παίρνουν θέση στους σταθμούς εργασίας. Παραπέμπονται στο φύλλο εργασίας που βρίσκεται αναρτημένο στο Wiki, ενώ τα κείμενα τους δίνονται και φωτοτυπημένα. Τα περισσότερα κείμενα βρίσκονται και σε ψηφιακή μορφή, είτε στα [ψηφιακά βιβλία](#) είτε στις ενότητες «[Λογοτεχνία και πόλεις](#)» και «[Λογοτεχνία και ιστορία](#)» των [Ψηφίδων για την ελληνική γλώσσα](#): αρκετές φορές όμως παρατηρούμε ότι τα παιδιά ανταποκρίνονται καλύτερα, όταν έχουν έντυπο το κείμενο στα χέρια τους. Η ανάγνωση άλλωστε από την οθόνη είναι μάλλον απαγορευτική, όταν, όπως εδώ, πρόκειται για ομαδική ανάγνωση. Τα κείμενα τα οποία θα δοθούν στα παιδιά είναι τα εξής:

- «[Εν ταις ημέραις εκείναις](#)» του Γιώργου Ιωάννου
- «[Θεσσαλονίκη, Όσα θυμάμαι](#)» του Λεωνίδα Ζησιάδη
- «[Μαζάλ](#)» του Λεόν Περαχιά
- «[Πενήντα χρόνια μετά: Αναμνήσεις μιας Σαλονικιώτισσας Εβραίας](#)» της Έρικας Κούνιο- Αμαρίλιο
- «[Επεισόδιο](#)» του Αλμπέρτου Ναρ
- «Έξοδος» του Γιάννη Στάρκη
- «[Ο φίλος μου ο Ίνο](#)» του Βασίλη Βασιλικού
- «[Σαλονικάι, δηλαδή Σαλονικιός](#)» του Αλμπέρτου Ναρ
- «[Τζιοκόντα](#)» του Νίκου Κοκάντζη
- «[Το πένθος](#)» του Φρίξου Τζιόβα

Τα πρώτα τέσσερα κείμενα είναι μαρτυρίες και τα υπόλοιπα έξι είναι κείμενα μυθοπλαστικά. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει ένα κείμενο μυθοπλασίας και μια μαρτυρία: προτείνουμε οι ομάδες που θα αναλάβουν μαρτυρία εβραίου συγγραφέα να διαβάσουν μυθοπλαστικό κείμενο μη εβραίου συγγραφέα και αντιστρόφως, ώστε όλα τα παιδιά να διαβάσουν κείμενα που απηχούν τον λόγο και των δύο κοινοτήτων. Εμείς προτείνουμε τα εξής ζεύγη: το «Επεισόδιο» με τη μαρτυρία του Ιωάννου, ο «Ραούλ» και το «Πένθος» με τη μαρτυρία του Περαχιά, ο «Φίλος μου ο Ίνο» και η «Τζιοκόντα» με τη μαρτυρία της Κούνιο-Αμαρίλιο, το «Σαλονικάι, δηλαδή Σαλονικιός» με τη μαρτυρία του Ζησιάδη.

Ζητείται από τις ομάδες των παιδιών να διαβάσουν τα κείμενα που τους ανατέθηκαν. Ένα σύνηθες πρόβλημα των σεναρίων λογοτεχνίας που στηρίζονται σε περισσότερα από ένα κείμενα είναι ότι συχνά τα παιδιά προσέρχονται χωρίς να έχουν διαβάσει τα κείμενα που τους ανατέθηκαν. Για αυτό προτιμήθηκε η πρώτη ώρα της Β΄ φάσης να αφιερωθεί στην ανάγνωση των κειμένων. Αν θεωρούμε πως η ομάδα θα ανταποκριθεί υπεύθυνα στην κατ' οίκον ανάγνωση των κειμένων, μπορεί να τους ανατεθεί από την προηγούμενη φορά και η ώρα αυτή να αξιοποιηθεί για τη συνέχιση της εργασίας των παιδιών.

Ο εκπαιδευτικός παρεμβαίνει, όπου αυτό του ζητηθεί, για να λύσει απορίες, να δώσει διευκρινίσεις, να παροτρύνει τα παιδιά να αξιοποιήσουν, όπου υπάρχουν απορίες, και το ιστορικό υλικό που φιλοξενείται στις ενότητες που αναφέρθηκαν παραπάνω των [Ψηφίδων για την ελληνική γλώσσα](#). Θεωρούμε πως για τις περισσότερες ομάδες η μια ώρα θα είναι αρκετή για την ανάγνωση.

Στο επόμενο δίωρο οι ομάδες θα ασχοληθούν με την επεξεργασία του υλικού και στο κλείσιμο της ώρας αυτής διευθετούμε τι πρέπει να αναλάβουν τα παιδιά ως την επόμενη φορά: τους αναθέτουμε λοιπόν να μελετήσουν εκ νέου τα κείμενά τους, ώστε να είναι την επόμενη φορά έτοιμα για την περαιτέρω επεξεργασία τους, και συζητούμε τι πρέπει να γίνει στο φύλλο εργασίας που βρίσκεται αναρτημένο στο Wiki. Δε ζητούμε να ξεκινήσουν την συγγραφή του τελικού κειμένου τους αλλά καλό είναι η δεύτερη ανάγνωση να γίνει με γνώμονα τα ερωτήματα στα οποία θα χρειαστεί να απαντήσουν. Τα μέλη κάθε ομάδας κανονίζουν το σχέδιο εργασίας τους μέχρι τη συνάντηση της επόμενης φοράς. Αφήνεται στα ίδια τα παιδιά να αναλάβουν τις σχετικές πρωτοβουλίες αλλά παροτρύνονται να φτιάξουν μια σελίδα στο Wiki όπου θα μπορούν να επικοινωνούν στο στάδιο αυτής της δεύτερης, κατ' οίκον και ενδεδειγμένης, ανάγνωσης. Υπογραμμίζουμε στα παιδιά ότι θα πρέπει να έχει προηγηθεί οπωσδήποτε κάποιου είδους προεργασία, ώστε την επόμενη φορά να μπορέσουν να ολοκληρώσουν το κείμενό τους στο δίωρο που θα έχουν στη διάθεσή τους.

3^η και 4^η ώρα (εργαστήριο πληροφορικής)

Μετά την ανάγνωση της προηγούμενης ώρας οι ομάδες θα ασχοληθούν στο δίωρο αυτό με την επεξεργασία του υλικού. Το κείμενο το οποίο πρέπει να προκύψει από την εργασία του διώρου αυτού και τα ζητήματα στα οποία θα πρέπει να απαντά τα γνωρίζουν ήδη τα παιδιά από το φύλλο εργασίας στο οποίο παραπέμφθηκαν την προηγούμενη ώρα: στόχος θα είναι η παραγωγή ενός κειμένου όπου θα δίνεται καταρχάς η ταυτότητα και μια σύντομη παρουσίαση του περιεχομένου των κειμένων που επεξεργάστηκε η ομάδα και στη συνέχεια θα σχολιάζουν πώς αποτυπώνεται στα

κείμενα που διάβασαν η ζωή της εβραϊκής κοινότητας και η συμβίωσή της με τους μη Εβραίους πριν τον πόλεμο, ο τρόπος με τον οποίο αναπαριστώνται οι Εβραίοι και το δράμα τους στα κείμενα, οι τυχόν ευθύνες που αποδίδουν τα κείμενα για την εξόντωση των Εβραίων. Θα μας απασχολήσει επίσης το ερώτημα γιατί γράφονται τα κείμενα αυτό καθώς και τα χαρακτηριστικά των μαρτυριών.

Η μελέτη τους θα κινηθεί προς τις εξής, κοινές κατευθύνσεις, αν και κάποια θέματα μπορεί εκ των πραγμάτων να μη θίγονται στο κείμενο που ανέλαβε κάποια ομάδα και γι' αυτό θα πρέπει να αποκλειστούν:

- *Χαρακτηριστικά μαρτυρίας και μυθοπλαστικού κειμένου:* σε ποιο πρόσωπο γίνεται η αφήγηση σε καθένα από τα δυο κείμενα; Γιατί στο κείμενο μυθοπλασίας επιλέγεται το γραμματικό πρόσωπο που επιλέγεται; Πώς επηρεάζει αυτό την ανάγνωσή μας; Ποιος είναι σε κάθε κείμενο εκείνος που κάνει την αφήγηση; Πώς επηρεάζει αυτό την ανάγνωσή μας; Εντοπίστε χαρακτηριστικά της μαρτυρίας (πρωτοπρόσωπη αφήγηση, πληθώρα χρονολογιών και χρονολογικών προσδιορισμών, αναφορά σε συγκεκριμένους χώρους και συγκεκριμένους ανθρώπους, αναφορά και σε ιστορικά πρόσωπα, χρονική οργάνωση της αφήγησης) στο κείμενο που μελετήσατε. Αξιοποιεί κάποιο από τα χαρακτηριστικά αυτά το κείμενο μυθοπλασίας που διάβασατε; Ο τίτλος κάθε κειμένου έχει σχέση με το είδος στο οποίο ανήκει το κείμενο; Εντοπίζονται αντιφάσεις, διαφωνίες ανάμεσα στα δύο κείμενα; Τι σημαίνει αυτό για τη σχέση κάθε κειμένου με την ιστορική πραγματικότητα; Ποια αφηγηματικά τεχνάσματα επιστρατεύονται ώστε να δοθεί αληθοφάνεια στα κείμενα μυθοπλασίας; Τι επίδραση έχουν στην ανάγνωσή μας;
- *Η απεικόνιση του Εβραίου:* πώς περιγράφεται οι Εβραίοι του διηγήματος; Ποιες λέξεις, ποια χαρακτηριστικά τους αποδίδονται; Έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τον διακρίνουν από τους μη εβραίους συμπολίτες του; Οι Εβραίοι εμφανίζονται ως μια συμπαγής, αρραγής ομάδα ή μια ομάδα ανθρώπων με εξατομικευμένα χαρακτηριστικά, κάποιες φορές και με ισχυρές εσωτερικές διαφοροποιήσεις; Υπάρχει ξεχωριστός χώρος των Εβραίων; Υπάρχει μέσα στο

κείμενο κάποια αξιολογική κρίση σχετικά με τους Εβραίους/μη Εβραίους; Απηχείται σε κάποιο σημείο του κειμένου κάποιο στερεότυπο σχετικά με τους Εβραίους; Πώς αντιμετωπίζεται από τον αφηγητή το στερεότυπο αυτό; δικαιολογείται η ύπαρξή του, καταδικάζεται η χρήση του, πώς αντιμετωπίζονται αυτοί που το υποστηρίζουν; Δίνεται στα κείμενα μυθοπλασίας ο λόγος στους Εβραίους ή παραμένουν σε ρόλο παρατηρούμενου από τον μη εβραίο αφηγητή;

- *Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται ο διωγμός και η στρατοπεδική εμπειρία:* ποια ήταν τα στάδια τα οποία ακολούθησαν οι ναζί στην οργάνωση του διωγμού των Εβραίων; Πώς βίωσαν οι χαρακτήρες των κειμένων σας τη διαδικασία αυτή; Με ποιον τρόπο αποτυπώνεται η εμπειρία του στρατοπέδου από τα κείμενα; Ποιες πληροφορίες λαμβάνουμε για τη ζωή και τον θάνατο στα στρατόπεδα; Γιατί στα κείμενα μυθοπλασίας λείπει συχνά η αναφορά ή υπάρχουν υπαινικτικές ή συμβολικές μόνο αναφορές; Είναι μια έλλειψη των κειμένων αυτών; Είναι διαφορετική η ανάγνωση που κάνουμε σε κείμενα μη Εβραίων και Εβραίων σχετικά με το ολοκαύτωμα, σε κείμενα που αποτελούν μαρτυρίες και κείμενα μυθοπλαστικά; Υπάρχει η άποψη πως οι ναζί φρόντισαν πρώτα για την κοινωνική εξάλειψη των Εβραίων, προτού προχωρήσουν στη φυσική τους εξόντωση· αποτυπώνεται μέσα στα κείμενα που μελετήσατε η διαδικασία αυτής της κοινωνικής εξάλειψης;
- *Οι σχέσεις των δύο κοινοτήτων:* πώς αναδεικνύονται μέσα από τα κείμενα που διαβάσατε οι σχέσεις των δύο κοινοτήτων, χριστιανικής και εβραϊκής; Τι είδους σχέσεις, προσωπικές και κοινωνικές, είχαν μεταξύ τους; Η ηλικία και το φύλο διαδραμάτιζε ρόλο στην ανάπτυξη σχέσεων; Ποια ήταν τα όρια των σχέσεων αυτών; Ποια ήταν τα συναισθήματα που φαίνεται μέσα από τα κείμενα να έτρεφαν μεταξύ τους οι δυο κοινότητες; Υπήρξαν μέσα σε καθεμιά από τις δυο κοινότητες διαφοροποιήσεις ως προς την αντιμετώπιση της άλλης κοινότητας και τον χειρισμό του διωγμού;

- *Απόδοση ευθυνών:* αποδίδονται, είτε ρητά είτε υπαινικτικά, ευθύνες για την εξόντωση των Εβραίων σε κάποιον πέρα από τους ναζί; Πού αποδίδουν τα κείμενα την αδιαφορία κάποιων μη εβραίων για τους εβραίους συμπολίτες τους ή και τη συμμετοχή κάποιων στην εξόντωση τους; Ποιες ιδιότητες, ποια χαρακτηριστικά τους αποδίδονται; Τι συναισθήματα προκαλεί στον αφηγητή η στάση τους αυτή; Πώς χαρακτηρίζεται, πώς αξιολογείται; Πώς το χειρίζονται το ζήτημα αυτό οι μαρτυρίες;

Οι παραπάνω ερωτήσεις δεν είναι απαραίτητο να δοθούν όλες (ίσως μάλιστα δεν είναι και θεμιτό) για την αποτελεσματικότητα του σεναρίου. Ο εκπαιδευτικός προκρίνει τις ερωτήσεις εκείνες που θεωρεί σημαντικότερες για τη συγκεκριμένη μαθητική τάξη και για το συγκεκριμένο κείμενο το οποίο έχει αναλάβει κάθε ομάδα παιδιών. Άλλωστε οι ερωτήσεις κάθε άλλο παρά εξαντλούν τα κείμενα, τα οποία μπορούν να αξιοποιηθούν και για την εξέταση άλλων ζητημάτων. Αυτό θα αποφασιστεί από τον διδάσκοντα ανάλογα με τον χρόνο που μπορεί να διαθέσει και την ωριμότητα της ομάδας. Κάποια ζητήματα άλλωστε θα προκύψουν με φυσικό τρόπο και κατά την παρουσίαση των εργασιών: η εμβάθυνση σε κάποια ζητήματα μπορεί να γίνει και με προφορικό λόγο των μαθητών στην επόμενη φάση της εργασίας μας.

Κατά τη διάρκεια της συγγραφής του κειμένου από τους μαθητές, ο εκπαιδευτικός παρεμβαίνει για να βοηθήσει είτε στην αρμονική συνεργασία στο εσωτερικό της ομάδας είτε στη συγγραφή του τελικού κειμένου: διευκρινίζει, επιλύει απορίες ή επισημαίνει στους μαθητές σημεία στα οποία μπορεί να γεννηθούν νέες απορίες, νέα ερωτήματα, συνδέει με τα ιστορικά συμφραζόμενα όπου αυτό είναι απαραίτητο για την κατανόηση των κειμένων.

Το δίωρο κλείνει με την οργάνωση της εργασίας μας για την επόμενη φορά. Όσες ομάδες δεν έχουν ολοκληρώσει το κείμενό τους, θα πρέπει να το έχουν παραδώσει μέχρι την επόμενη φορά, σε ημερομηνία που συμφωνείται μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικού, ώστε να γίνει σχολιασμός της εργασίας στο Wiki. Η

πρώτη ατομική εργασία που τους ανατίθεται είναι να διαβάσουν το τελικό κείμενο δύο τουλάχιστον ομάδων και να καταθέσουν στο Wiki σχόλιο ως προς την επάρκεια της απάντησης στα ερωτήματα που τέθηκαν, ως προς την καταλληλότητα του κειμένου για το επικοινωνιακό πλαίσιο εντός του οποίου γράφτηκαν.

Η δεύτερη ατομική εργασία θα είναι μια δραστηριότητα δημιουργικής γραφής: ο κοινός γενικός άξονας θα είναι να δώσουν φωνή σε κάποιον από τους εβραίους ήρωες και ηρωίδες που συνάντησαν στα διηγήματα. Δε θα μπορούσαν βέβαια τα παιδιά να συλλάβουν τη φρικτή εμπειρία του διωγμού που υπέστησαν οι ήρωες των διηγημάτων, ίσως όμως η συγγραφή ενός τέτοιου κειμένου τους δώσει την ευκαιρία να εξερευνήσουν περισσότερο τους χαρακτήρες που συνάντησαν, να έρθουν σε βαθύτερη επαφή με τα κείμενα που διάβασαν. Παροτρύνουμε τα παιδιά να πειραματιστούν με όποια φόρμα προτιμούν: το κείμενό τους μπορεί να είναι ποίημα – παραδοσιακό ή μοντέρνο– ή ένα πεζό που ακολουθεί ή όχι τους κανόνες του ρεαλισμού. Μπορεί ακόμη να είναι ένα σύντομο κινηματογραφημένο δρώμενο όπου με αφορμή κάποια φωτογραφία αφηγούνται σε προφορικό λόγο μια ιστορία ή μπορεί να είναι ένα πολυτροπικό κείμενο στο οποίο θα συνδυάσουν κείμενο και οπτικό υλικό από τους ιστότοπους που έχουν στη διάθεσή τους. Επειδή ο χρόνος δεν επαρκεί για την παρουσίαση των εργασιών αυτών, ζητούμε από τους μαθητές να αναρτήσουν την εργασία τους στο Wiki και εκεί θα σχολιαστεί από τον εκπαιδευτικό. Παροτρύνουμε επίσης τα παιδιά να σχολιάσουν τα κείμενα των συμμαθητών τους.

5^η ώρα (σχολικό εργαστήριο)

Για την τελευταία ώρα της Β΄ φάσης συγκεντρωνόμαστε και πάλι στο εργαστήριο της πληροφορικής. Επειδή ο χρόνος είναι αρκετά περιορισμένος αλλά και επειδή θέλουμε να ενισχυθεί ο προφορικός λόγος των παιδιών –που πολύ συχνά τίθεται σε δεύτερη μοίρα–, με δεδομένο τέλος πως έχει άλλωστε προηγηθεί ο σχολιασμός των κειμένων από τον εκπαιδευτικό και (καλώς εχόντων των πραγμάτων) από τα παιδιά, μπορούμε να επιλέξουμε η παρουσίαση να μην αναλωθεί σε μια ανάγνωση του γραπτού κειμένου των ομάδων αλλά να ακολουθήσουμε έναν διαφορετικό τρόπο

παρουσίασης: κάθε ομάδα αναλαμβάνει να κάνει μια σύντομη εισήγηση για ένα από τα θέματα τα οποία μας απασχόλησαν βασισμένα στο δικό της κείμενο. Στη συνέχεια, οι υπόλοιπες ομάδες σχολιάζουν με βάση τη δική τους εμπειρία και ακολουθεί συζήτηση σχετικά με την πραγματικότητα που αποτυπώνουν και κατασκευάζουν τα κείμενα, σχετικά με τις συγκλίσεις και τις αποκλίσεις των κειμένων. Για να γίνει βέβαια με αυτόν τον τρόπο η παρουσίαση θα πρέπει οι ομάδες να έχουν ενημερωθεί από την προηγούμενη φορά, ώστε να προετοιμάσουν την προφορική τους εισήγηση. Μετά την παρουσίαση των ομάδων ακολουθεί συζήτηση: ιδανικά ο εκπαιδευτικός θα κρατήσει ρόλο διακριτικό κατά τη διάρκειά της και αυτοί που θα πρωταγωνιστήσουν θα είναι οι ίδιοι οι μαθητές. Αν όμως υπάρξει αμηχανία εκ μέρους των μαθητών, ο εκπαιδευτικός προωθεί τη συζήτηση με τις κατάλληλες ερωτήσεις.

Ένα τελευταίο ζήτημα που δεν ενσωματώθηκε στην εξέταση των κειμένων από τους μαθητές και θεωρούμε πως πρέπει να τεθεί πριν το κλείσιμο της Β' φάσης είναι οι λόγοι για τους οποίους θεωρούν τα παιδιά πως γράφονται τα κείμενα αυτά, είτε οι μαρτυρίες είτε τα μυθοπλαστικά κείμενα: ποια ανάγκη πιστεύουν πως ωθεί τους συγγραφείς τους να γράψουν τα κείμενα αυτά; Είναι λογικό να ξεκινήσουν τα παιδιά τον σχολιασμό τους καταρχάς από τις μαρτυρίες. Μπορούμε μάλιστα να τους παραπέμψουμε σε απόσπασμα του εισαγωγικού σημειώματος στο κεφάλαιο «[Μια εβραϊκή πόλη](#)» της Θεσσαλονίκης από την ενότητα «[Λογοτεχνία και πόλεις](#)» των [Ψηφίδων για την ελληνική γλώσσα](#):

Οι αφηγήσεις των ανθρώπων που επιβίωσαν από τη μαζική βιομηχανία θανάτου που έστησε ο Χίτλερ τη δεκαετία του 1940 [...] εξυπηρετούν έναν διπλό στόχο: τη «θεραπεία» του μάρτυρα και τη διατήρηση της μνήμης [...] Ο ιταλοεβραϊός επιζήσας των ναζιστικών στρατοπέδων Πρίμο Λέβι εξομολογείται στις σελίδες του *Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος* πως η μεγαλύτερή του αγωνία και το δυνατότερο κίνητρο για την επιβίωσή του ήταν η εξασφάλιση της δυνατότητας αυτής της αφήγησης. Η καταγραφή της εμπειρίας του επιζήσαντος είναι η υπεσχημένη καταβολή των οφειλών του

στην «τύχη» που του επέτρεψε την επιβίωση και την ίδια στιγμή ένα καθήκον προς τη φιλοσοφική και ηθική παράδοση της φυλής του και μια ευθύνη προς τις επόμενες γενιές.

Βοηθούμε τον προβληματισμό τους με ερωτήσεις, αν διακρίνουμε αμηχανία: Γιατί πιστεύετε πως οι συγγραφείς αυτοί έγραψαν για το Ολοκαύτωμα; Οι λόγοι για τους οποίους γράφει ένας Εβραίος και ένας μη Εβραίος συγγραφέας είναι οι ίδιοι; Ποια ευθύνη αναλαμβάνουν γράφοντας για το Ολοκαύτωμα; Και μια εξέταση όμως στα κείμενα όψεων άλλων από αυτές που εξετάσαμε ως τώρα μπορεί να μας φανεί χρήσιμη για τη συζήτηση: μπορούμε για παράδειγμα να θέσουμε την ερώτηση πώς τους φαίνεται ότι στο «Επεισόδιο» ένας συγγραφέας-γιος επιζώντων του Ολοκαυτώματος δημιουργεί έναν αφηγητή που προσπαθεί να εισχωρήσει στη σκέψη κάποιου που προδίδει έναν Εβραίο με σκοπό τα χρήματα; Τι μπορεί να σημαίνει για τον ίδιο τον συγγραφέα η προσπάθεια να ανιχνευθούν τα κίνητρα μιας τέτοιας πράξης; Στα κείμενα όπου ο συγγραφέας δεν είναι εβραϊκής καταγωγής εντόπισαν μια τέτοια ανάγκη διατήρησης της μνήμης; Τι μπορεί να σημαίνει εκεί η διατήρηση της μνήμης: την επιβίωση του αγαπημένου προσώπου που χάθηκε όπως στην *Τζιοκόντα*, την αντίσταση απέναντι σε εκείνους που είναι υπεύθυνοι για την εξόντωση των Εβραίων και εξακολουθούν να αποτελούν μάστιγα για την κοινωνία όπως στο *Ο φίλος μου ο Ίβο*, τη διαπραγμάτευση της ενοχής που διατρέχει αρκετά από τα διηγήματα;

Αν θεωρούμε πως η ομάδα των μαθητών μας μπορεί να ανταποκριθεί και σε θεωρητικότερα ζητήματα σχετικά με τη σχέση λογοτεχνίας και πραγματικότητας, τη δυνατότητα αναπαράστασης της φρίκης του Ολοκαυτώματος και τον ρόλο της γλώσσας σε αυτό, μπορούμε να στρέψουμε και προς τα εκεί τη συζήτηση. Το ζήτημα της δυνατότητας αναπαράστασης και ο σχετικός προβληματισμός μπορεί να συμπυκνωθεί ως εξής: ποια είναι η ευθύνη του λόγου και της λογοτεχνίας, όταν η «εξήγηση της θηριωδίας συνεπάγεται ως ένα βαθμό την αφομοίωσή της» (Αμπατζοπούλου 1998: 120). Δεν είναι βέβαια το ζητούμενο να επιχειρήσουμε να

μεταφέρουμε στα παιδιά τον προβληματισμό σχετικά με τα όρια της τέχνης και του πολιτισμού που την επαύριον του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου γέννησε η συνειδητοποίηση του Ολοκαυτώματος. Είναι όμως δυνατό να επιχειρηθεί μια διερεύνηση του ζητήματος και με τον σκοπό αυτό θέτουμε την ερώτηση αν θεωρούν πως η γλώσσα μπορεί να μεταφέρει τη φρίκη του Ολοκαυτώματος; Μπορεί η λογοτεχνία να συλλάβει, να περιγράψει και να αφηγηθεί τη φρίκη της απώλειας; Μπορούμε και πάλι για την υποβοήθηση της συζήτησης να τους παραπέμψουμε σε απόσπασμα του εισαγωγικού σημειώματος στο κεφάλαιο «[Μια εβραϊκή πόλη](#)» της ενότητας Θεσσαλονίκη:

Η [...] οικοδόμηση του ναζιστικού γλωσσικού μοντέλου είχε ως αποτέλεσμα την υπονόμηση της ίδιας της γλώσσας: «Είχα πάρα πολλά πράγματα να πω, μα μου έλειπαν οι λέξεις. [...] Θα έπρεπε να επινοήσω μιαν άλλη γλώσσα. Πώς θα μπορούσα να αποκαταστήσω και να εξανθρωπίσω το λόγο, έναν λόγο προδομένο, διαβρωμένο και υπονομευμένο από τον εχθρό; Πείνα, δίψα, μετάθεση, διαλογή, φωτιά, καμινάδα: όλες αυτές οι λέξεις σημαίνουν κάτι, μα την εποχή εκείνη σήμαιναν κάτι άλλο», γράφει ο Ελί Βιζέλ και είναι φανερό ότι αυτή η γλώσσα δεν διαπιστώνει, αλλά, επιτελεί και καμουφλάρει: οι τσιγγάνοι και οι άνθρωποι με ειδικές ανάγκες υπέστησαν «ευθανασία», η εξόντωση των Εβραίων ήταν μια «τελική λύση», τα ποιητικά σλόγκαν, όπως “Νύχτα και Ομίχλη” (από τα Νιμπελούγκεν), όταν γράφονταν στην καρτέλα ενός κρατούμενου πρόγραφαν την εξόντωσή του, και η φοβερή ‘διαλογή’ ήταν μια ταξινόμηση ανάμεσα σε νεκρούς και ζωντανούς».

Το βάθος στο οποίο θα τεθούν τα ζητήματα αυτά έχει προφανώς να κάνει και με τον χρόνο που έχουμε στη διάθεσή μας και βεβαίως με την αναγνωστική ωριμότητα της συγκεκριμένης ομάδας στην οποία απευθυνόμαστε. Τα ερωτήματα λοιπόν τα οποία θα τεθούν, ο τρόπος με τον οποίο θα τεθούν, το βάθος στο οποίο θα προχωρήσει η συζήτηση είναι συνάρτηση της ιδιαίτερης ταυτότητας της τάξης μας. Μετά την ολοκλήρωση της παρουσίασης των εργασιών και της συζήτησης

οργανώνουμε την εργασία μας για την επόμενη φορά. Ανακοινώνουμε στα παιδιά πού αποσκοπεί η εργασία της επόμενης φάσης, ώστε αν θέλουν να προετοιμαστούν ή να προτείνουν εναλλακτικές ιδέες. Παροτρύνουμε να συνεχιστεί ο διάλογος που ξεκίνησε στην τάξη με σχόλια στο Wiki και κάπου εδώ κλείνει η Β΄ φάση του σεναρίου.

Γ΄ φάση (τρεις διδακτικές ώρες, σχολικό εργαστήριο)

6^η και 7^η ώρα (σχολικό εργαστήριο)

Στην τελευταία φάση του σεναρίου οι μαθητές θα ασχοληθούν με τη δημιουργία υλικού για τον εορτασμό της 28^{ης} Οκτωβρίου. Πριν ξεκινήσει όμως η ενασχόλησή τους με τη σύνθεση του υλικού αυτού, θεωρούμε πως πρέπει να συζητηθούν ζητήματα που έχουν να κάνουν με τη στοχοθεσία των σχολικών εορτών και τη στάση των μαθητών απέναντί τους. Η «μετάφραση» του λογοτεχνικού και ιστορικού υλικού που μελέτησαν τα παιδιά στην προηγούμενη φάση σε ένα νέο κείμενο το οποίο θα απευθυνθεί σε ολόκληρη τη σχολική κοινότητα στα πλαίσια της γιορτής για της 28^η Οκτωβρίου μπορεί να γίνει μόνο αν πρώτα συζητηθεί τι θέλουμε να πούμε στην υπόλοιπη σχολική κοινότητα σχετικά με το θέμα που μας απασχόλησε και ποιος είναι ο τρόπος με τον οποίο θέλουμε να τους απευθυνθούμε.

Ξεκινάμε λοιπόν τη συζήτηση με την ολομέλεια θέτοντας στους μαθητές την εξής ερώτηση: τι νιώθουν όταν παρακολουθούν μια σχολική γιορτή; Συγκίνηση, ανία, αμηχανία, καχυποψία; Γιατί αισθάνονται έτσι; Τι θα ήθελαν να αισθανθούν οι συμμαθητές τους και τα υπόλοιπα μέλη της σχολικής κοινότητας βλέποντας την εργασία τους; Στοχεύουμε να συγκινηθούν, να προβληματιστούν, να αισθανθούν ότι συμπάσχουν με τα θύματα; Απευθυνόμαστε μόνο στο συναίσθημα, μόνο στη λογική ή και στα δύο; Θέλουμε να αποκομίσουν ιστορικές πληροφορίες ή να συμμετάσχουν συναισθηματικά; Ποιες διαφορετικές συνέπειες έχει καθεμιά από τις παραπάνω επιλογές για την στάση που θα διαμορφώσουν απέναντι στο Ολοκαύτωμα;

Μπορούμε στη συνέχεια να θέσουμε βαθύτερες και πιο δύσκολες ερωτήσεις: ποιος είναι ο σκοπός του σχολικού εορτασμού μιας εθνικής επετείου; Θέλουμε να τιμήσουμε το παρελθόν μας; Να ερμηνεύσουμε τι σημαίνει για μας σήμερα το παρελθόν αυτό; Να το αναστοχαστούμε εστιάζοντας ίσως και σε γεγονότα και πρόσωπα που στο παρελθόν δεν αναδείχθηκαν; Είναι η σχολική γιορτή ένας τρόπος να επιβεβαιώσουμε τη συλλογική μας ταυτότητα; Να διδαχθούμε ποια είναι αυτή η συλλογική μας ταυτότητα; Ο τρόπος που βλέπουμε το παρελθόν αλλάζει; Θεωρούν πως είναι θεμιτό αυτό; Αποτυπώνεται στις σχολικές γιορτές η αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουμε το παρελθόν; Πώς θα ένιωθαν αν σε κάποια σχολική γιορτή γινόταν αναφορά σε κάποιο έγκλημα που έχει διαπραχθεί από την πατρίδα ή στο όνομα της πατρίδας; Είναι μοναδική αποστολή των σχολικών γιορτών να μας εμπνεύσουν περηφάνια ή είναι θεμιτός στόχος και η αυτοκριτική μας; Μπορούμε εδώ να θυμίσουμε την πρώτη φωτογραφία που τους μοιράστηκε στην Α΄ φάση (βλ. συνοδευτικό φάκελο salonica_1.jpg): είναι εύκολο για έναν λαό να έρχεται αντιμέτωπος με το παρελθόν του;

Μετά την ολοκλήρωση της συζήτησης ξεκινάει η ομαδική εργασία για την παραγωγή του υλικού που θα χρησιμοποιηθεί στη γιορτή. Στο στάδιο αυτό όμως αυτή τα παιδιά θα αναδιαταχθούν εκ νέου σε ομάδες διαφορετικές από την προηγούμενη φάση. Οι ομάδες σχηματίζονται ανάλογα με το ενδιαφέρον που θα δείξει κάθε μαθητής για τις δραστηριότητες που προτείνουμε, θα πρέπει όμως να υπάρχουν σε κάθε νέα ομάδα μέλη από όλες τις προηγούμενες, κι αυτό γιατί κάθε ομάδα πρέπει να γνωρίζει όλα τα κείμενα. Οι δραστηριότητες χωρίζονται σε δυο κατηγορίες: αυτές που έχουν αποκλειστικά ψηφιακό χαρακτήρα και όσες διαθέτουν μια πιο «υλική» θα λέγαμε διάσταση.

Προτείνουμε λοιπόν στα παιδιά τις εξής δραστηριότητες: Μια ομάδα παιδιών θα δημιουργήσει μια σύντομη (έως 2-3 λεπτά) ψηφιακή αφήγηση για το Ολοκαύτωμα των Εβραίων χρησιμοποιώντας κάποιο πρόγραμμα δημιουργίας βίντεο (προτείνεται το [Windows Movie Maker](#)). Μπορεί να είναι μια αποτύπωση της ζωής πριν την

επιβολή της ναζιστικής κατοχής και του ιδιαίτερου πολιτισμού που ανέπτυξαν και να καταλήγει αντιστικτικά στη φρικτή πραγματικότητα των στρατοπέδων συγκέντρωσης ή μπορεί να αφηγείται το χρονικό της εξόδου και της εξόντωσής τους: αυτό θα αφηθεί στους ίδιους τους μαθητές που θα αποφασίσουν πώς θέλουν να εκφράσουν την επαφή που ανέπτυξαν με τα κείμενα και ευρύτερα τη θεματική ως τώρα. Η ψηφιακή τους αφήγηση θα επενδυθεί με μουσική: μπορούμε να προτείνουμε σεφαραδίτικα τραγούδια που τραγουδιόνταν στην κοινότητα της Θεσσαλονίκης και [δείγματα](#) των οποίων μπορούν να ακούσουν στην ενότητα [«Λογοτεχνία και πόλεις»](#) των [Ψηφίδων για την Ελληνική Γλώσσα](#) και πάλι όμως η επιλογή θα ανήκει στην ομάδα των παιδιών.

Μια άλλη ομάδα θα δημιουργήσει την κάρτα ταυτότητας του Γιακό, του Μοσιόν, της Τζιοκόντα, του Ίνο, του Τζάκο, του Ελιέζερ, του ανώνυμου Εβραίου του «Επεισοδίου»: όνομα, φύλο, ηλικία, θρήσκευμα, πόλη καταγωγής, μόρφωση, επάγγελμα, όσες πληροφορίες μας δίνονται από το διήγημα, συνοδευμένες από κάποια φωτογραφία με άδεια Creative Commons, βασισμένοι στις πληροφορίες που δίνονται από τον αφηγητή. Στην πίσω μεριά της κάρτας ταυτότητας μπορεί να υπάρχει ένα απόσπασμα από το κείμενο που μελέτησαν ή ένα δημιουργικής γραφής κείμενο όπου αναλαμβάνουν οι ίδιοι να δώσουν φωνή στον χαρακτήρα του διηγήματος: εδώ θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν και οι ατομικές εργασίες της προηγούμενης φάσης. Οι χάρτινοι χαρακτήρες έτσι αποκτούν πρόσωπο, απτά χαρακτηριστικά, όπως ακριβώς τους θέλησαν οι συγγραφείς που έγραψαν στη μνήμη τους. Οι κάρτες αυτές θα αναπαραχθούν σε μεγάλο αριθμό, ώστε να μοιραστούν στους μαθητές που θα παρακολουθήσουν τη γιορτή, και για αυτό είναι λογικό η ομάδα που θα αναλάβει αυτή τη δραστηριότητα να αποτελείται από περισσότερα μέλη, ώστε να μπορέσει να ανταποκριθεί στον όγκο της δουλειάς.

Μια τρίτη ομάδα θα δημιουργήσει ένα φωτογραφικό αρχείο μνήμης των θυμάτων του Ολοκαυτώματος: χρησιμοποιώντας τη διαδικτυακή εφαρμογή [Photobucket](#) θα φτιάξουν ένα φωτογραφικό άλμπουμ με φωτογραφίες Εβραίων που

εξοντώθηκαν από τους ναζί. Κάθε φωτογραφία θα συνοδεύεται από ένα μικρό κείμενο σχετικά με τη ζωή του προσώπου που απεικονίζεται και το τέλος του. Για τη συγκέντρωση του υλικού τους τα παιδιά θα χρησιμοποιήσουν την [ενότητα](#) με τις καρτέλες ταυτότητας που υπάρχει στο [Μουσείο Μνήμης του Ολοκαυτώματος](#) των Η.Π.Α. και τις βάσεις δεδομένων που υπάρχουν στον ιστότοπο του ιδρύματος “Yad Vashem⁴”, [βάση](#) δεδομένων με φωτογραφικό υλικό από την Ελλάδα (μεταξύ άλλων) και [βάση](#) δεδομένων που φιλοξενεί τα ονόματα των θυμάτων του Ολοκαυτώματος (δεν πρόκειται για ολοκληρωμένο έργο). Μπορούν να χρησιμοποιήσουν επίσης φωτογραφίες από τους ιστότοπους του [Εβραϊκού Μουσείου Θεσσαλονίκης](#) και του [Εβραϊκού Μουσείου της Ελλάδας](#), απ’ όπου και οι φωτογραφίες που τους δόθηκαν σε έντυπη μορφή στην Α’ φάση του σεναρίου.

Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να έχει εκ των προτέρων δημιουργήσει προφίλ χρήστη στο Photobucket χρησιμοποιώντας κάποια ηλεκτρονική διεύθυνση. Ο υπερσύνδεσμος για το άλμπουμ μπορεί να αναρτηθεί στο ιστολόγιο του σχολείου μαζί με λίγα λόγια για το τι προσπάθησαν να κάνουν στην εργασία τους τα παιδιά. Μπορούν επίσης οι μαθητές να διακινήσουν το άλμπουμ τους μέσα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης στα οποία συμμετέχουν: μπορούν να το αναρτήσουν στη σελίδα τους στο Facebook, να ανακοινώσουν το άλμπουμ τους μέσα από το Twitter τους κ.ά.

Θεωρείται και πάλι απαραίτητο η ομάδα αυτή να αποτελείται από αρκετά μέλη: η πλοήγηση στις βάσεις δεδομένων, αν και δεν είναι δύσκολη, ίσως απαιτήσει κάποιον χρόνο εξοικείωσης. Θα μπορούσε λοιπόν να πρόκειται εδώ για μια μεγαλύτερη ομάδα η οποία θα εργαστεί στη φάση της αναζήτησης ανά ζεύγη, ώστε να συγκεντρώσει το απαιτούμενο υλικό πιο αποτελεσματικά και σε χρόνο ευσύνοπτο

⁴ Πρόκειται για το Ίδρυμα για τη Μνήμη των θυμάτων του Ολοκαυτώματος που βρίσκεται στην Ιερουσαλήμ.

ή για μια ομάδα με υπο-ομάδες, καθεμιά από τις οποίες θα αναλάβει και διαφορετικό ιστότοπο.

Ο εκπαιδευτικός βοηθά όπου του ζητηθεί αλλά και παρεμβαίνει ζητώντας από τους μαθητές να εξηγήσουν τον τρόπο με τον οποίο διεξάγουν την αναζήτησή τους, πώς διάλεξαν τις λέξεις-κλειδιά τις οποίες χρησιμοποίησαν, να εξηγήσουν τα κριτήρια με τα οποία διαλέγουν τις φωτογραφίες, γιατί προκρίνουν κάποιες έναντι άλλων, γιατί θεωρούν πως κάποιες φωτογραφίες ανταποκρίνονται περισσότερο στον συγκεκριμένο σκοπό για τον οποίο τις χρειάζονται.

Κατά τη διάρκεια της εργασίας τους μπορούμε να συζητήσουμε με τα παιδιά αυτό που ακριβώς προσπάθησαν να απαλείψουν οι ναζί: τη συγκεκριμένη υπόσταση, την ιδιαίτερη ταυτότητα καθενός, το όνομα, τα προσωπικά του χαρακτηριστικά, την ανθρώπινη τελικά ιδιότητά του. Δεν παύουμε να υπενθυμίζουμε στα παιδιά ότι χρειάζεται ακόμη μεγαλύτερη προσοχή στον χειρισμό των φωτογραφιών απ' ό,τι συνήθως: εδώ δεν τίθενται απλώς ζητήματα πνευματικών δικαιωμάτων, οι φωτογραφίες αυτές ανήκουν σε πραγματικούς ανθρώπους, κάποιοι από τους οποίους υπέφεραν μαρτυρικό θάνατο στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Θα προτείναμε πάντως, αν ο εκπαιδευτικός έχει έστω και τον παραμικρό ενδιασμό, στις κάρτες ταυτότητας να μη χρησιμοποιηθούν φωτογραφίες αληθινών θυμάτων.

Αν υπάρχουν άλλες προτάσεις από τα ίδια τα παιδιά για τον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να αξιοποιήσουμε το υλικό και τη μέχρι τώρα εμπειρία, είμαστε ανοιχτοί να ενσωματώσουμε τη δική τους ιδέα, ακόμη και αφήνοντας εκτός κάποια από αυτές που προτάθηκαν παραπάνω. Ως την επόμενη συνάντηση οι ομάδες θα πρέπει να ολοκληρώσουν την εργασία που έχουν αναλάβει. Οι ομάδες που συνθέτουν την ψηφιακή αφήγηση και το φωτογραφικό άλμπουμ αναλαμβάνουν, μόλις τα ολοκληρώσουν, να αναρτήσουν τον υπερσύνδεσμο στο Wiki της τάξης, ώστε μέχρι την επόμενη φορά να τα δούμε και οι υπόλοιποι και να τα σχολιάσουμε σε σελίδα του Wiki. Τα σχόλια μαθητών και εκπαιδευτικού θα αποτελέσουν την ανατροφοδότηση των ομάδων και θα αποτελέσουν το έναυσμα της συζήτησης την επόμενη φορά. Θα

δώσουν επίσης την ευκαιρία στις ομάδες να προβούν σε διορθώσεις και αλλαγές, αν το κρίνουν απαραίτητο.

8^η ώρα (σχολικό εργαστήριο)

Συγκεντρωνόμαστε πάλι στο εργαστήριο πληροφορικής για να παρουσιάσουν οι ομάδες την εργασία τους. Αν κάποια ομάδα δεν έχει ολοκληρώσει τη δική της, δίνεται ο απαραίτητος χρόνος και οι υπόλοιπες ομάδες ασχολούνται με τη «δημοσιοποίηση» της δικής τους, αν αυτό είναι εφικτό. Μετά την παρουσίαση ξεκινάμε με τους μαθητές συζήτηση.

Ζητούμε να σχολιάσουν τις εργασίες των συμμαθητών τους: χρησιμοποίησαν με αποτελεσματικό τρόπο το υλικό που είχαν στα χέρια τους, δίνουν επαρκείς πληροφορίες σχετικά με το τι συνέβη, διαθέτουν κάποια αισθητική δύναμη, κρατούν την απαραίτητη ισορροπία ανάμεσα στην ανάγκη για παρουσίαση του ιστορικού γεγονότος και τη δημιουργία συγκίνησης, πώς πιστεύουν ότι θα επηρεάσουν όσους το δουν την ημέρα της γιορτής, τι συναισθήματα πιστεύουν ότι θα προκαλέσουν, τι συναισθήματα προκάλεσε στους ίδιους η δουλειά των άλλων, τι έμαθαν στη διάρκεια της εφαρμογής, αν άλλαξαν γνώμη ως προς κάτι που πίστευαν πιο πριν.

Στη συνέχεια, παραπέμπουμε τους μαθητές στο Wiki όπου βρίσκεται αναρτημένο το δημοσίευμα της *Καθημερινής* [«Αγωγές μετά την ανάρτηση 17.500 tweets με αντισημιτικό περιεχόμενο»](#): θα μπορούσαμε να διαλέξουμε κάποιο κείμενο που αναφέρεται σε αντίστοιχα φαινόμενα στην Ελλάδα, νομίζω όμως πως για κάποια παιδιά ίσως το γεγονός ότι το άρθρο αναφέρεται σε περιστατικό που συνέβη στην Ισπανία δίνει την απαραίτητη απόσταση, ώστε να σχολιάσουν με μεγαλύτερη αντικειμενικότητα. Μοναδική προϋπόθεση για το άρθρο θα πρέπει να είναι η χρονική του εγγύτητα, ώστε να αφορά τη συγκεκριμένη συγκυρία την οποία βιώνουν και οι μαθητές μας.

Ζητούμε από τα παιδιά να σχολιάσουν το δημοσίευμα: τι σημαίνει το γεγονός πως ακόμη και σήμερα γίνονται ακόμη τέτοιες επιθέσεις μίσους στους Εβραίους με κριτήριο αποκλειστικά την εθνοτική και θρησκευτική τους ταυτότητα και μάλιστα με

τέτοιες μνείες φρίκης του ίδιου του Ολοκαυτώματος; Πώς πιστεύουν ότι θα ένιωθε στο άκουσμα τέτοιων ύβρων κάποιος επιζών ή κάποιος που έχασε τους δικούς του στο Ολοκαύτωμα; Πώς νιώθουν οι ίδιοι; Θεωρούν πως τους αφορά το γεγονός ή όχι; Πώς τους κάνει να νιώθουν το γεγονός πως το σύνθημα δεν καταφερόταν κατά των Ισραηλινών αλλά κατά των Εβραίων; Ταυτίζονται αυτές οι δυο ομάδες; Ποιος πιστεύουν ότι είναι ο ρόλος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αλλά και του διαδικτύου γενικότερα στη μετάδοση κηρυγμάτων μίσους; Πιστεύουν πως είναι αποτελεσματική η νομική αντιμετώπιση του θέματος, πιστεύουν πως είναι υπερβολική η κατάθεση μηνύσεων;

Ο εκπαιδευτικός θέτει ερωτήσεις, εστιάζει τη συζήτηση αλλά προσπαθεί να παραμείνει όσο το δυνατόν αμέτοχος, να μην δώσει ο ίδιος τον τόνο. Τα παιδιά αφήνονται να διατυπώσουν τη θέση τους, να εκφράσουν τα συναισθήματα και τις σκέψεις που τους γεννά το δημοσίευμα: το ζητούμενο δεν είναι να λογοκριθούν κάποιες απόψεις, ακόμη κι αν ίσως κάποιες από αυτές είναι ακραίες, αλλά να δοθεί η ευκαιρία στα παιδιά να θέσουν την άποψή τους στην κρίση της ολομέλειας, να τεθούν σε δοκιμασία οι βεβαιότητές τους, οι στερεότυπες ίσως απεικονίσεις που έχουν για πρόσωπα και γεγονότα, να δουν αν αυτά αντέχουν σε μια περισσότερο ορθολογική προσέγγιση. Ο ορθός λόγος δε μας προστάτευσε από το Ολοκαύτωμα αλλά δεν έχουμε άλλη καταφυγή.

ΣΤ. ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

—

Z. ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ

Το υλικό για την περίοδο και το συγκεκριμένο ζήτημα και οι θεματικές κατευθύνσεις που ανοίγονται είναι πολλές: καταβλήθηκε μεγάλη προσπάθεια –σίγουρα όχι σε όλες τις περιπτώσεις επιτυχημένη–, ώστε να παραμείνει εστιασμένο το σενάριο σε αυτά τα οποία έθεσε ως στόχους και να μη λοξοκοιτάξει προς άλλα ζητήματα, όσο

ενδιαφέροντα κι αν ήταν αυτά. Σίγουρα πάντως θα μπορούσε το σενάριο αυτό να επεκταθεί τόσο χρονικά όσο και ως προς τους στόχους, τα κείμενα που εξετάζονται, τις κατευθύνσεις προς τις οποίες ανοίγεται: στην περίπτωση αυτή θα μπορούσε να αποτελέσει το θέμα ενός ευρύτερου project, αφιερωμένου στην αποτύπωση του Ολοκαυτώματος στη μεταπολεμική λογοτεχνία, όχι μόνο την ελληνική.

Πέρα από τη σύνδεσή του με τον εορτασμό της 28^{ης} Οκτωβρίου, το σενάριο θα μπορούσε επίσης να επανασχεδιαστεί διαθεματικά με το μάθημα της ιστορίας συμπεριλαμβάνοντας και στόχους του δικού της προγράμματος σπουδών: ειδικά για πόλεις όπως η Θεσσαλονίκη ή τα Ιωάννινα, για τις οποίες υπάρχει και λογοτεχνική αποτύπωση της εβραϊκής παρουσίας, το ενδιαφέρον είναι ιδιαίτερο και θα μπορούσε να συνδυαστεί και με στόχους της διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας, που διδάσκεται στο γυμνάσιο.

Σε μια τάξη με ενδιαφέρον για τον θεατρικό λόγο και ανάλογη προπαιδεία θα ήταν δυνατό στη διάρκεια της Γ΄ φάσης τα κείμενα που μελετούν οι μαθητές κατά τη Β΄ φάση να αποτελέσουν πρώτη ύλη για ένα θεατρικό δρώμενο, το οποίο θα παρουσιαστεί ενώπιον της υπόλοιπης σχολικής κοινότητας κατά τον εορτασμό της 28^{ης} Οκτωβρίου.

Η διδασκαλία θα μπορούσε τέλος να μεταφερθεί και στην Α΄ λυκείου και να συνδυαστεί με την ενότητα «Παράδοση και μοντερνισμός στη νεοελληνική ποίηση», αν αξιοποιηθούν τόσο δημοτικά τραγούδια, τα οποία αναφέρονται σε Εβραίους, όσο και τα –λιγιστά –ποιήματα τα οποία μιλούν για το Ολοκαύτωμα των ελλήνων Εβραίων⁵. Η τελευταία αυτή εκδοχή θα ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, μιας και τα κείμενα προσφέρονται για να συζητηθούν τα εγκαθιδρυμένα στερεότυπα περί Εβραίων που υπάρχουν στα δημοτικά τραγούδια και η ανατροπή –ή η επιβίωση– αυτών των στερεοτύπων σε κείμενα μεταγενέστερα.

⁵ Βλ. σχετικά Χριστιανόπουλος, Ντ. 1990. *Οι προγραμματισμένοι στο χαμό-Ποιήματα Θεσσαλονικέων ποιητών για την καταστροφή των Εβραίων της Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη: Διαγώνιος.

Η. ΚΡΙΤΙΚΗ

Ο χρόνος είναι ένας παράγοντας που ίσως αποδειχθεί προβληματικός στην εφαρμογή του σεναρίου, κυρίως στην Α΄ και Β΄ φάση. Ωστόσο, όπως τονίστηκε και στην περιγραφή της διδακτικής πορείας, αν δεν υπάρχει δυνατότητα για διάθεση περισσότερου χρόνου, προσαρμόζουμε ανάλογα την επεξεργασία των κειμένων και φροντίζουμε ώστε τα ερωτήματα που θα τεθούν να αντιστοιχούν στον διαθέσιμο χρόνο. Ένας τρόπος με τον οποίο μπορεί να λυθεί το πρόβλημα του χρόνου και γενικότερα να απλοποιηθεί το συγκεκριμένο σενάριο είναι να εστιάσει σε λιγότερα κείμενα: τα κείμενα εκείνα που προωθούν περισσότερο τις όψεις με τις οποίες θέλουμε να ασχοληθούμε, που ταιριάζουν στην αναγνωστική ωριμότητα και τα ενδιαφέροντα της ομάδας μας.

Το σενάριο εκ των πραγμάτων λοξοκοιτά ισχυρά προς την ιστορία και αυτό μπορεί να μας αποπροσανατολίσει από τους στόχους που σχετίζονται με γνώσεις για τη λογοτεχνία. Υπάρχει επίσης ο κίνδυνος να αντιμετωπιστούν τα λογοτεχνικά κείμενα ως κείμενα τεκμηρίωσης και όχι ως μαρτυρίες της εποχής τους και της ερμηνείας που δίνει για την εποχή αυτή ένα συγκεκριμένο υποκείμενο, ο συγγραφέας. Και τα δύο αυτά ζητήματα θα πρέπει να κρατήσουμε με προσοχή κατά νου.

Θεωρούμε τέλος πως θα πρέπει να είναι προετοιμασμένος ο εκπαιδευτικός να αντιμετωπίσει με ψυχραιμία τυχόν αντισημιτικές εξάρσεις από την πλευρά κάποιων μαθητών. Τα περί Εβραίων στερεότυπα παραμένουν αρκετά ισχυρά και ο αντισημιτισμός είναι αρκετά δημοφιλής: αν όχι η ακραία φυλετική εκδοχή του, τουλάχιστον μια εκδοχή ενδεδυμένη με συνωμοσιολογικό μανδύα, διαδεδομένη στο διαδίκτυο και βαθιά γοητευτική για κάποιους μαθητές μας. Όπως σημειώθηκε και παραπάνω, το ζητούμενο δεν είναι αυτές οι απόψεις να λογοκριθούν αλλά να εκφραστούν, να αντιπαρατεθούν με τον λόγο των υπολοίπων, τον λόγο των μαρτυριών και των λογοτεχνικών κειμένων που είναι αφιερωμένα στη μνήμη των θυμάτων.

Θ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αμπατζοπούλου, Φρ. 1998. *Ο Άλλος εν διωγμό: η εικόνα του Εβραίου στη λογοτεχνία- ζητήματα ιστορίας και μυθοπλασίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Αμπατζοπούλου, Φρ. 1995. *Η λογοτεχνία ως μαρτυρία: Έλληνες πεζογράφοι για τη γενοκτονία των Εβραίων*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Mazower, M. 2006. *Θεσσαλονίκη, πόλη των φαντασμάτων*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Spiegelman, A. 2008. *Maus I*. Αθήνα: Zoobus Publications.

Spiegelman, A. 2008. *Maus II*. Αθήνα: Zoobus Publications.